

MITEN MUODOT MUUTTUVAT? ENSIMMÄINEN VÄITÖS SUOMEN KIELESTÄ NORJASSA

RAIMO ANTTILA
KAISU JUUSELA
HEIKKI PAUNONEN

JOHDATUKSEKSI

Syksyllä 1993 tarkastettiin Tromssan yliopistossa Pohjois-Norjassa Anna-Riitta Lindgrenin väitöskirja »Miten muodot muuttuvat: Ruijan murteiden verbintavutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä». Norjalaiseen käytäntöön kuuluu, että väitöskirja saatetaan julkaisukuntoon vasta väitöstilaisuuden jälkeen. Tromssan yliopiston Kielen ja kirjallisuuden laitos on teettänyt käsikirjoituksesta sekä sen englanninkielisestä tiivistelmästä painatteen, joka levisi moniin kirjastoihin jo ennen väitöstä. Seuraava arviointi perustuu tähän väitöskirjan versioon; viimeistelty väitöskirja on tekeillä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana.

Anna-Riitta Lindgrenin tutkimuskohteena ovat olleet Pohjois-Norjan vanhat suomalaismurteet, kveenimurteet, joita puhuvat Norjaan pääasiassa 1700–1800-luvulla muuttaneiden suomalaissiirtolaisten jälkeläiset. Historiallisesti nämä murteet luetaan suomen peräpohjalaismurteisiin, joiden alue muuten käsittää Suomessa nykyisen Lapin läänin alueen sekä Ruotsissa Tornionjokilaakson aina Jällivaaraa ja Kiirunaa myöten. Nykyisin kveenimurteet kuitenkin poikkeavat muista peräpohjalaismurteista paitsi norjalaisten lai-

nasanojen ennen muuta runsaan morfologisen variaationsa vuoksi.

Lindgrenin tutkimus on ensimmäinen Norjan suomalaisvähemmistöjä koskeva väitöskirja ja ensimmäinen suomen kieltä käsittelevä väitöskirja, joka on tarkastettu Norjassa. Työ on osa Heikki Paunosen johtamaa suomalais-norjalaista Kveenien kieliolot -tutkimushanketta, jonka kenttätöväihe toteutettiin Norges Almenvitenskapelig Forskningsrådin (NAVF:n) ja Suomen Akatemian yhteistyönä vuosina 1982–1986. Hanke kuuluu osana NAVF:n laajaan pohjoisia vähemmistöjä tutkivaan ohjelmaan Faglig utviklingsprogram for samisk og kvensk: Språk, historie og kultur. Tähän ohjelmaan sisältyi kaksi kveenitutkimusta: kielitieteellinen ja etnologis-kansatieteellinen projekti. Kielitieteellisen tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on ollut kielellisten muutosprosessien ja -mekanismien selvittely monikielisessä yhteisössä. Hanke jakautuu lingvistiseen, kielisosiologiseen ja etnolingvistiseen osaan. Anna-Riitta Lindgren on toiminut hankkeen toisena tutkijana, toisena on ollut Marjut Aikio. Lisäksi NAVF on tukenut hankkeeseen liittyviä pro gradu -töitä, mm. Tromssassa valmistunutta Irene Andreassenin (1989) tutkimusta. Anna-Riitta Lindgrenin väitöskirjan lisäksi hankkeen piiristä on tullut julki jo useita artikkeleita (esim. Aikio 1986, 1988a, 1988b; Lindgren 1984, 1994, 1995).

Anna-Riitta Lindgrenin väitöskirjatutkimuksella on ollut kolme päätaavoitetta. Ensinnäkin hänen tavoitteenaan on ollut antaa kokonaiskuva kveenimurteiden verbintaivutuksesta; taivutusmuodoista on otettu mukaan keskeiset ja morfologisen kehityksen kannalta kiintoisat. Toisena tavoitteena on ollut selvittää, miten nykyiseen järjestelmään on päädytty, ja kolmanneksi kokeilla, miten erilaiset lingvistiset kuvausmallit soveltuvat kveenimurteissa tavattavan morfologisen variaation kuvaukseen. Lisäksi Lindgren on tarkastellut kveenimurteita ja niiden muuttuvuutta myös murremaantieteelliseltä ja sosiolingvisti-seltä kannalta. Tähän on antanut aihetta kveenimurteiden asema monikielisessä ympäris-tössä, onhan alueella puhuttu kolmea kieltä: saamea, norjaa ja suomea. Näiden kielten keskinäiset suhteet, samoin kuin niiden puhujamäärät, ovat kuitenkin eri kylissä eri ta-voin vaihdelleet. Alueen monikielisyys on tällä tavoin koko ajan ollut tutkimuksen taustana, johon erilaisia morfologisia muutosilmiöitä on suhteutettu.

Lindgrenin tutkimus on väitösasussaan hyvin laaja, tiivistelmineen yli 300 tiheään painettua sivua. Siinä on 45 runsassisältöistä taulukkoa ja 18 kuviota. Lisäksi teokseen sisältyvät esimerkit kaikista tarkasteltavista muodoista kylittäin, tosin ilman konteksteja, mikä lyhentää esitystä tältä osin. Tässä arvioinnissa on mahdollista käsitellä teoksen sisältöä vain pääpiirtein. Tarkastelemme Lindgrenin tutkimusta edellä mainittujen tavoit-teiden kannalta ja pyrimme vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Kuinka hyvin tutkimuk-sen perusteella pystyy luomaan yleiskuvan Ruijan murteiden nykytilasta, lähinnä niiden verbintaivutuksesta? Saako Ruijan murteen verbintaivutuksen kehitys peräpohjalaisista lähtökohdistaan nykyiselleen uskottavan historiallisen selityksen? Sopiiko väitöskirjan tekijän valitsema teoreettinen malli kuvaamaan Ruijan murteiden verbintaivutusta ja on-nistuuiko hän myös välittämään lukijalle mallin kokeilusta saamansa tuloksen? Otamme puheeksi myös teoksessa käytettyyn terminologiaan sekä tutkimuksen esitystekniikkaan ja luettavuuteen liittyviä kysymyksiä.

Monet käsiteltävät seikat tulivat esille myös itse väitöstilaisuudessa, jossa vastaväittä-jinä toimivat Raimo Anttila Kalifornian yliopistosta (Los Angeles) ja Heikki Paunonen Tampereen yliopistosta; väitöskirjakomiteaan kuului kolmantena jäsenenä Kaisu Juusela Helsingin yliopistosta.

▷

KVEENIMURTEET SUOMEN MURREKARTALLA

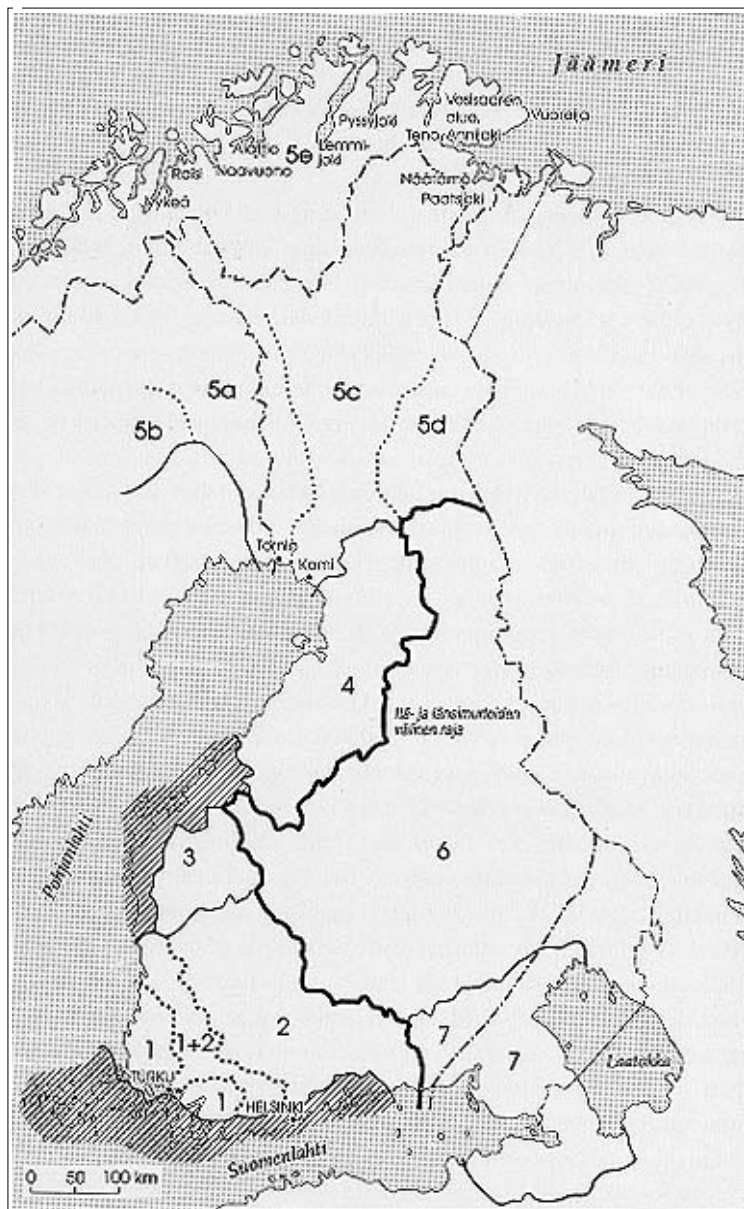
Kveenimurteet ovat suomalaisella murrekartalla olleet pitkään lähes tutkimatonta aluetta, terra incognitaa. J. Qvigstad teki muistiinpanoja Raisin [Nordreisan] murteesta vuosina 1892 ja 1893. Nämä muistiinpanot sisältyivät, ainakin osittain, hänen v. 1925 julkaisemaansa kielennäytekokoelmaan *Finske fortaellinger fra Kvaenangen og Nord-Reisa*. Ensimmäinen varsinainen kveenimurteiden tutkija oli kuitenkin vesisaarelainen Johan Beronka. Hänen tutkimuksensa *Syntaktiske iakttagelser fra de finske dialekter i Vadsö og Porsanger* ilmestyi 1922. Muutamaa vuotta myöhemmin Beronka julkaisi myös muoto-opillisen tutkimuksen samoista murteista: *Iakttagelser fra orddannelses og form-laeren i de finske dialekter i Vadsö og Porsanger* 1925. Suomalaisista kielentutkijoista ensimmäisiä, jotka vierailivat kveenialueilla, oli Martti Rapola, joka kävi Raisissa ja Jyykeässä [Lyngen] 1935. Näistä murteista tekemänsä lähinnä äänneopilliset havainnot hän julkaisi *Virittäjässä* 1939.

Jo näidenkin suhteellisten harvalukuisten tutkimusten perusteella hahmottui varsin selkeä kuva kveenimurteiden suhteesta muihin suomen murteisiin. Lauri Kettunen luki v. 1940 ilmestyneessä Suomen murrekartastossa kveenimurteet peräpohjalaismurteiden alamurteiksi, ja lisäksi hän mainitsi, että läntiset kveenimurteet, esimerkkinä juuri Raisin murre, olivat lähempänä Tornion murretta, kun taas itäiset, Vesisaaren seudun murteet, muistuttavat enemmän Kemin murretta. Lindgrenin tutkimuksen pohjalta on vielä mahdollista tarkentaa kveenimurteiden asemaa Peräpohjolan murteiden joukossa (ks. myös Paunonen 1988, 1991).

Suomen murteet on vanhastaan ollut tapana ryhmittää kahdeksi päämurteistoksi, länsi- ja itämurteiksi. Länsimurteiden puolelle jäävät lounaismurteet, hämäläismurteet sekä kaikki pohjalaismurteet Etelä-Pohjanmaalta peräpohjalaismurteisiin saakka. Itämurteiden puolelle jäävät puolestaan savolaismurteet ja kaakkoismurteet. Raja peräpohjalaisten murteiden ja Kainuun savolaismurteiden välillä on hyvin jyrkkä. Tällä on kveenimurteiden kannalta merkitystä sen vuoksi, että osa kveenien esi-isistä on tullut Kainuun puolesta, eli savolaismurteiden alueelta. Toinen mahdollisuus on jakaa suomen murrealue kolmeen tai neljään osaan. Tässä tapauksessa keski- ja pohjoispohjalaiset murteet sekä peräpohjalaiset murteet muodostaisivat yhdessä pohjoisten sekamurteiden ryhmän.

Peräpohjalaismurteet on puolestaan jaettu kahteen päämurteeseen, Tornion murteeseen ja Kemin murteeseen (kartassa 5a–5d). Tornion murteesta voidaan lisäksi erottaa Jällivaaran murre omaksi ryhmäkseen (5b). Vastaavasti Kemin murteesta on lohkaistavissa Kemijärven murre erilleen (5d). Näiden lisäksi siis kveenimurteet muodostavat yhden peräpohjalaismurteiden alamurteiston (5e). Tämän perusryhmittelyn ohella peräpohjalaismurteisiin voidaan soveltaa myös toisentyypistä jakoa. On koko joukko sellaisia piirteitä ja ilmiöitä, jotka ovat ominaisia peräpohjalaismurteiden reuna-alueille mutta jotka puuttuvat niiden keskusalueelta. Tyypillisiä reunamurteita ovat Jällivaaran murre, Kiirunan–Kaaresuvannon seudun murteet, kveenimurteet ja Inarin suomalaismurteet. Reunamurteet kiertävät tällä tavoin kaarena peräpohjalaismurteiden keskusalueita. Peräpohjalaismurteiden perusryhmitys näkyy myös Lindgrenin tutkimukseen sisältyvässä kartassa (s. 7). Se täydentää kuitenkin aiempia karttoja, koska siihen on merkitty kveenimurteet huomattavasti tarkemmin kuin tavallisesti. Lindgrenin kartassa on myös ensi kertaa

pyrity selkeästi osoittamaan läntisten ja itäisten kveenimurteiden raja. Hänen mukaansa läntisiä kveenimurteita puhutaan Jykeästä Pyssyjokeen [Börselv], kun taas Vesisaaren [Vadsö] seutu sekä Näättämö [Neiden] ja Paatsjoki [Pasvik] edustavat itäisiä kveenimurteita. Väliin jää Tenon [Tana] murre, jota hän ei lue kumpaankaan alamurteeseen kuuluvaksi. Kartta on valaiseva ja hyödyllinen, mutta siitä jää kaipaamaan joitakin nimiä, esimerkiksi Pykejää [Bygoynes]. Väitöskirjaversio kartta oli myös nykytekniikan mahdollisuudet tuntevan silmään kömpelö, mutta paranee varmaan painettavassa teoksessa.

Vaikka tutkimuskohteena on ensisijaisesti kveenimurteiden verbintaivutus, Lindgren on kokoavasti käsitellyt myös peräpohjalaismurteiden ja kveenimurteiden yhteisiä ja erottavia piirteitä (s. 2–27). Näillä piirreluetteloilla on yleisemminkin merkitystä peräpohjalaismurteiden murremaantieteellisen tutkimuksen kannalta. Samassa yhteydessä Lindgren esittää joukon piirteitä, jotka erottavat läntisiä ja itäisiä kveenimurteita. Lisäksi hän mainitsee, että kveenimurteet voidaan mahdollisesti jakaa vieläkin useampaan alaryhmään. Tällaisia alamurteita voisivat hänen mukaansa olla ainakin Jyykeän, Raisin, Naavuonon [Kvaenangen], Alattion [Alta], Porsangin [Porsanger], Tenon, Pohjois-Varangin [Nord-Varanger], Paatsjoen [Pasvik], Pykeijan ja Näättämön murteet (s. 24). Hän ei kuitenkaan yksilöi niitä piirteitä, joiden perusteella nämä alamurteet ovat erotettavissa toisistaan.

TUTKIMUSKOHDE JA AINEISTO

Lindgrenin tutkimuskohteena on varsinaisesti ollut kolme kylää: Raisi, Pyssyjoki ja Annijoki [Vestre Jakobselv]. Näistä varsinkin Raisi on tullut väittelijälle hyvin tutuksi: hän on viettänyt siellä 1960-luvun loppupuolelta lähtien yhteen laskien ainakin viisi–kuusi vuotta. Myös muut tutkimuskohteet ovat väittelijälle omakohtaisesti hyvin tuttuja.

Suurin osa tutkimuksen aineistosta onkin Lindgrenin itsensä keräämää, joko yksin tai yhdessä Marjut Aikion kanssa. Huomattava osa varsinkin Raisin aineistosta on merkitty muistiin erilaisissa jokapäiväiseen elämään liittyvissä tilanteissa. Jo ennen kveeniprojektin alkua Anna-Riitta Lindgren ja Marjut Aikio olivat koonneet Raisista erittäin laajan morfologisen aineistokokoelman, joka on tallenteilla Muoto-opin arkistossa Helsingissä. Näiden aiempien murrehavaintojen ja -muistiinpanojen lisäksi peruslähteinä ovat olleet ne systemaattiset lingvistiset ja kielisosiologiset aineistot, jotka koottiin kveeniprojektin aikana Raisista, Pyssyjoelta ja Annijoelta. Kaikkiaan Lindgrenin tutkimuksen lähdeaineisto on poikkeuksellisen laaja ja monipuolinen. Käytännössä tämän aineiston käsittely on vaatinut uskomattoman paljon arkista ahertamista.

Tutkimusaineiston rajaamiseen on liittynyt muutamia lähdekriittisesti vaikeita periaatteellisia ratkaisuja. Lindgren on joutunut pohtimaan sitä, mikä on hänen tutkimuksensa kannalta murreta, mikä ei. Tämähän on ongelma, joka koskee kaikkia siirtymä- ja törmäysmurteita tutkivia (ks. esim. Juusela 1989). Kveenimurteille on jo sinänsä ominaista hyvin suuri morfologinen variaatio. Kaikki variantit eivät kuitenkaan ole samalla tavoin yhteisöllisiä, useiden puhujien käyttämiä, vaan osa niistä saattaa esiintyä vain yhdellä puhujalla, ja hänelläkin kenties lähes satunnaisesti. Laajankaan aineiston perusteella ei silti aina ole helppo ratkaista, mitkä harvinaisista varianteista ovat yhteisöllisiä ja kuuluvat murteeseen, mitkä puolestaan yksilöllisiä ja kenties tilapäisiä muodosteita. Tässä Lindgren on soveltanut frekvenssikriteerejä. Jos jokin variantti tavataan vähintään kahdella puhujalla tai siitä on yhdellä puhujalla vähintään kolme esiintymää, se on luettu murteeseen kuuluvaksi. Muuten se on tulkittu idiolektikohtaiseksi piirteeksi. Tällainen kielen käyttöön liittyvistä kriteereistä lähtevä ratkaisu on varmasti ollutkin käytännöllisin, mutta joskus se on johtanut liiankin mekaaniseen tulokseen.

Monessa tapauksessa idiolektikohtaisiksi luokitetut muodot ovat sellaisia, että ne perustuvat kielen sisäiseen dynamiikkaan ja ovat ainakin periaatteessa mahdollisia muilla-

kin puhujilla. Silloin ne harvinaisuudestaan huolimatta osoittavat eräänlaista orastavaa muutosta. Joissakin tapauksissa voi suorastaan epäillä, että idiolektikohtaisiksi luokitetut muodot todella kuuluvat murteeseen. Rajanvedon mielivaltaisuus tulee esille jo johdannon esimerkkimuodoissa, jotka tekijän mukaan tuntuvat »melkein» lipsahduksilta, vaikka esiintymiä on enemmän kuin vähimmäismäärä ja vaikka ne nähdäksemme olisivat periaatteessa mahdollisia kenen tahansa kveenipuhujan muodostaa. Muodot ovat supistumaverbin imperfekti *ringai* (vrt. Jällivaaran murteen *hakkai*, 'hakkasi', *hyppai* 'hyppäsi'), muihin vokaalivartaloisiin passiiveihin rinnastuva *tulithin* sekä vahva-asteinen partisiippi *kerkiny*, jolle on malleja löydettävissä useammaltakin taholta (s. 32). Tällaisia saman tai jonkin muun taivutustyyppin muista paradigmien muodoista käsin selittyviä ovat edelleen esimerkiksi seuraavat muodot, jotka eivät ole täyttäneet frekvenssikriteeriä: (ei) *kiertelä*, (ei) *ajatteleta*, *aukastethan*, *lakastettas*, *lakastettava*, (ei) *halkasetta*, *tarkenethan*, *haravoitettas* jne. Pelkän frekvenssikriteerin ohella olisikin eri varianttien rajauksessa ehkä voinut ottaa myös strukturaaliset seikat huomioon. Sinänsä on kysymys pienestä yksityiskohdasta, koska myös yksilölliset muodot on tutkimuksessa mainittu ja Lindgren on selvästikin koko ajan tietoinen rajankäynnin ongelmallisuudesta.

Toinen murteen rajaukseen liittyvä kysymys, jota Lindgren on joutunut pohtimaan, liittyy kveeniyhteisöjen kielisosiologiseen luonteeseen. Samoin kuin esim. Pohjois-Ruotsissa myös kveenialueilla on varsin erilaisia suomen kielen (tai kveenimurteiden) puhujia. Etenkin vanhat kveenimiehet puhuvat vieläkin monin paikoin hyvin selvää suomea. Varsinkin sellaisilla alueilla, joilla norjalaistuminen on jo edennyt pitemmälle, on kuitenkin paljon sellaisia puhujia, jotka osaavat suomen melko puutteellisesti. Raja hyvistä suomen kielen puhujista niihin, jotka eivät puhu suomea juuri lainkaan, ei kuitenkaan ole jyrkkä, vaan on kysymys eräänlaisesta kielenpuhujien jatkumosta.

Lindgrenin tutkimuksen kannalta ongelmana on kuitenkin se, mistä kohdasta jatku- mo on katkaistava, jotta kuva kveenimurteista ja niiden variaatiosta säilyisi mielekkäänä. On selvää, että kveeniprojektin kielisosiologisessa osassa kaikkien kielenoppaiden osuus on yhtä merkittävä. Sen sijaan silloin, kun tutkitaan kveenimurteiden rakennetta, ei ole mielekäästä ottaa mukaan sellaisia kielenoppaita, jotka eivät osaa juuri lainkaan suomea. Lindgren on ratkaissut ongelman jättämällä pois ns. semipuhujat, joiden suomen kielen taito on puutteellinen. Ratkaisu on hyvä ja perusteltu, mutta itse semipuhujan käsite on siinä määrin keskeinen ja tärkeä, että olisi toivonut tutkijan käsittelevän sen kriteerejä perusteellisemmin. Myös keveäksi suomeksi ja syväksi suomeksi nimittämänsä kielimuodot Lindgren on jättänyt melko niukan selittämisen varaan (s. 11), vaikka termit tulevat tekstissä usein vastaan.

Kielensisäiset ja kielisosiologiset rajausongelmat kietoutuvat siis tutkimuksessa yhteen: ensin on ratkaistava, ketkä kaikki valitaan edustamaan kveenimurteita, ja sen jälkeen, mitkä heidän käyttämistään muodoista katsotaan kveenimurteeseen kuuluviksi. Molemmat ratkaisut Lindgren on oikeastaan tehnyt kielellisin kriteerein, vaikka hän on oppaiden valinnassa alkuun lähtenytkin kielisosiologisista perusteista: varsinaista murretta edustavat suomea keskenään puhuvat kveenit, tarkemmin sanottuna ne, jotka käyttävät suomea toistuvasti vähintään yhden oman alueen kveenin kanssa. Tämä kriteeri ei ole kuitenkaan pätenyt yhden kielenoppaan kohdalla, joka on vajavaisen kielitaidon vuoksi jätetty ulkopuolelle. Ulkopuolelle on jätetty myös ne, jotka puhuvat murretta ainoastaan suomensuomalaisten kanssa.

▷

TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tutkimuksen dispositio käsittää neljä päälukua. Luvussa 1 johdatellaan aiheeseen esittelemällä tutkimuksen lähtökohtia ja tavoitteita, teoriataustaa sekä Ruijan murteiden asemaa murremaantieteellisesti ja vähemmistökielenä. 2. lukuna on Ruijan murteiden verbintaivutuksen käsittelyn lähtökohtia, jossa esitellään seikkaperäisesti aineisto, murteen erilaiset äännevaihtelut ja niiden käsittely *Item and process* -menetelmän avulla sekä selvitetään käytettyä terminologiaa ja analyysien esitystapaa.

Valtaosan teoksesta vie luku 3, Ruijan murteiden verbintaivutuksen pääkohtia, jossa muoto muodolta käydään läpi kaikkien kolmen tutkimuskohteena olleen kylän aineisto ja tehdään siitä analyysi. Tarkasteltavina ovat akt. ind. preesens ja imperfekti, akt. kond. preesens, imperatiivi, passiivi, 1. infinitiivi ja akt. 2. partiisiippi. Kukin muotoryhmä käsitellään saman kaavan mukaan: ensin luetellaan verbimuodot frekvensseineen järjestyksessä Ruijan murteet, peräpohjalaismurteiden keskusalue ja Jällivaaran murre, sitten seuraa analyysijakso, jossa kukin muotokategoria on taulukoitu taivutustyypeittäin erikseen kaikista kolmesta Ruijan pitäjistä ja lisäksi peräpohjalaismurteista, ja päätteeksi on esitelty muotoryhmän kehityslinjoja. Tämän 3. pääluvun lopussa on lisäksi erilaisia kokoavia katsauksia, jotka ovat saaneet yhteisönsä Taivutustyyppien suhteet. 4. luvussa Lindgren kokoaa vielä yhteen sen, minkä hän on Ruijan murteen verbinmuotojen avulla saanut selville morfologisten muutosten luonteesta. Tähän lukuun sisältyy myös lyhyt jakso kielisosiologisten tekijöiden osuudesta kielenmuutoksessa; siinä vertaillaan kolmen tarkasteltavan kylän murteita antamalla niille »vauhtipisteitä» muuttumisnopeuden mukaan.

RUIJAN MURTEIDEN VERBIMUODOT KIELELLISEN MUUTOKSEN KUVASTAJINA

Lindgrenin keskeisenä taustahypoteesina on, että kielelliset muutokset ovat kveenimurteissa selvästi nopeampia kuin niissä peräpohjalaismurteissa, joita puhutaan (tai on puhuttu) yksikielisissä (tai vanhastaan lähes yksikielisissä) yhteisöissä Suomessa ja Ruotsin Tornionlaaksossa. Tämä hypoteesi tuntuu luonteelta jo kveenimurteiden runsaan morfologisen variaation perusteella. Mutta Lindgren viittaa myös monikielisyyden välillisiin vaikutuksiin muutoksen nopeuttajina. Hänen mukaansa nämä välilliset vaikutukset perustuvat ainakin kahteen seikkaan interferenssin lisäksi; pelkkä interferenssi ei Lindgrenin mukaan sitä paitsi riitä selittämään moniakaan kveenimurteissa tavattavia morfologisia muutosilmiöitä.

Ensinnäkin on merkittävää se, että monikielisessä yhteisössä on sellaisia väestöryhmiä, jotka puhuvat jotakin kieltä toisena tai kolmantena kielenään. Esim. kveenialueilla on jo vanhastaan ollut suomalaistuneita saamelaisia tai saamelaistuneita suomalaisia, ja nykyisin kaikki kveenit ovat enemmän tai vähemmän norjalaistuneita. Tällaisten puhujien kielessä muutokset pääsevät helpommin toteutumaan kuin yksikielisillä puhujilla. Mutta, kuten Lindgren tutkimuksensa loppusivuilla esittää, tällaisten yhteisöjen luonne jo sinänsä suosii muutoksia: kieleen kohdistuva normatiivisuus ei tällaisissa yhteisöissä ole yhtä merkittävä tai vahva kuin staattisissa yksikielisissä yhteisöissä.

Toinen monikielisessä yhteisössä vaikuttava seikka on erot eri kielten käytön määräis-

sä. Monikielisessä yhteisössä käytetään epävirallista minoriteettikieltä vähemmän kuin yksikielisessä yhteisössä pelkästään jo sen vuoksi, että osa kielenkäytöstä tapahtuu enemmistön kielellä.

Kveenimurteiden muuttumisnopeuden tutkimiseksi Lindgren on verrannut kveenimurteiden aineistoa peräpohjalaismurteiden keskusmurteisiin. Erityisen hyvin vertailuaineistoksi ovat soveltuneet keskusmurteiden alueilta kootut muoto-opilliset kokoelmat, jotka kaikki sisältävät yksityiskohtaisen selvityksen kunkin murteen verbintaijutuksesta. Varsinaisia vertailumurteita on ollut kuusi. Näistä on kaksi Tornion murteen alueelta (Kolari, Muodoslompolo), kolme Kemin murteen alueelta (Kemin mlk., Rovaniemi, Sodankylä) ja yksi Kemijärven murteen alueelta (Kemijärvi).

Lisäksi Lindgren on käyttänyt vertailuaineistona Jällivaaran murteen muoto-opillista kokoelmaa. Jällivaaran murre ei tosin edusta peräpohjalaismurteiden keskusmurteita vaan reunamurteita. Myös sille on ominaista samantapainen suuri variaatio kuin kveenimurteillekin. Lindgren onkin halunnut tutkia, onko Jällivaaran murteessa nähtävissä samantapaisia muutostendenssejä kuin kveenimurteissa.

TEORIATAUSTASTA

Lindgrenin teoriassa on olennaista innovaatioiden ja niitä edeltävän systeemin välinen ristiveto. Tässä ristivedossa näkyy myös tutkimuksen peruslähtökohta: diakronisen päättelyn rakentaminen kahden synkronisen vaiheen analyysille. Näistä vaiheista ensimmäinen on peräpohjalaismurteiden keskusalueen suhteellisen vakiintunut järjestelmä ja toinen Ruijan murteiden nykyinen, runsaasti vaihtelua sisältävä ja edelleen käymistilassa oleva järjestelmä. Synkronian ja diakronian kietoutuminen yhteen tulevat selvästi esille myös itse analyysissä. Lindgrenin oppi-isä on Henning Andersen, joka on soveltanut kielitieteeseen Peircen filosofista teoriaa abduktiosta induktion ja deduktion rinnalla päättelyn tyyppeinä (ks. esim. Andersen 1973). Samaa teoriaa on varsinkin Paunonen käyttänyt selittäessään suomen murteiden monikon genetiivin monimuotoisuutta (1974); tämän väitöskirjan kaikuja voi Lindgrenin tekstissä havaita siellä täällä (ks. myös Kuiri 1980, joka esittelee Andersenin muutostypologiaa).

Abduktion merkitystä esitellessään Lindgren käyttää esimerkkinä Ruijan murteen *punnita*-verbin taivutusta. Alkuperäinen peräpohjalainen paradigma on *punnita* : *punnittee* : *punnitti* : *punnittin* : *punninu* (Kolari, MA). Imperfektin yks. kolmas persoona on kaksiselitteinen: se voisi rakenteellisesti olla myös *kirjottaa*-tyyppisen verbin muoto. Kun nyt Raisin murteessa taivutetaan *punnitta* (1. infinitiivi) : *punnitta* (prees. yks. 3.) : *punnitan* : *punnitti* : *punnitin* : *punnitta(n)nu*, on tapahtunut abduktiivinen muutos. Se perustuu siis uudelleenahmotukseen ja tuottaa tulokseksi perinteisestä kannasta poikkeavan muodon. Olennaista kielenmuutoksen käsittelyssä tällä tavalla on yksilöllisten kielioppien ja yhteisön kielioppien rinnakkainelo ja vuorovaikutus. Kuten Lindgren jo alkuluvussa toteaa, teoria abduktiivisesta muutoksesta merkitsee sitä, että kielessä on samoille konkreettisen puheen rakenteille useampia rinnakkaisia tulkintoja, voisi sanoa kielioppeja. Näiden rinnakkaisten kielioppien olemassaolo kuitenkin paljastuu vasta silloin, kun poikkeava muoto deduktiivisesti ilmaantuu puheeseen; jokainen innovaatio potentiaalisti ensi kertaa ilmaantuessaan ristiriidassa senhetkisen ja entiseksi ehkä muut-

▷

tuvan yhteisön normin kanssa, mikä tekee tavallaan jaon murteeseen kuuluvien innovaatioiden ja Lindgrenin »lipsahduksiksi» nimittämien muotojen välillä paradoksaaliseksi.

Ruijan murteiden verbintaivutusta analysoidessaan Lindgren ottaa käyttöön kaikki kolme synkronisen morfologian perusmenetelmää: sana ja paradigma (WP = word and paradigm), yksikkö ja prosessi (IP = item and process) ja yksikkö ja jakauma (IA = item and arrangement; Lindgrenillä hieman harhaanjohtavasti »yksikkö ja rakenne»). Lindgrenin mukaan pääperiaatteena on, että fonologiset ilmiöt käsitellään IP-luonteisina, morfologiset IA- ja WP-luonteisina (s. 18). Lindgrenin ratkaisu sisältää samalla kertaa sekä periaatteellisen kannanoton ilmiöiden erilaiseen luonteeseen että pyrkimyksen kunkin ilmiön kannalta tarkoituksenmukaisimman ja luontevimman kuvauskeinon löytämiseksi. Käytännössä tämä näkyy Lindgrenin analyyseissä siten, että hän pitää IP-tyyppisinä ilmiöinä sellaisia säännöllisiä ääntenmuutoksista johtuvia vaihteluilmiöitä kuin astevaihtelu, geminaatio, *i*-loppuisissa diftongeissa esiintyvät äännevaihtelut, nasaalien ja likvidain kestonvaihtelut, *h*:n metateesi sekä eräät jälkitavujen vokaalinvaihtelut. Myös vartalon ja pääteen rajaiset vaihtelut, joita Lindgren nimittää sopeutumislilmiöiksi, selitetään IP-prosesseiksi. IA-ilmiöiksi hän sen sijaan laskee »hallitsevasti morfologiset» ilmiöt. Periaate on väljä ja tulkinnanvarainen, kuten Lindgren itsekin toteaa: suomen kielessä useat ilmiöt kietoutuvat fonologiaan ja morfologiaan yhtä aikaa. Tämä seikka näkyy siinäkin, että Lindgren esittää monille analyysoimilleen verbinmuodoille sekä IP- että IA-tyyppisen rinnakaistulkinnan. Lindgrenin WP-morfologia liittyy puolestaan Paunosen kenttämorfologiseen näkemykseen. Lähtökohtana ovat konkreettiset pintamuodot, joiden pohjalta pyritään hahmottamaan kielen rakenteen tasoon kuuluva taivutusmuotojen ja -tyyppien verkosto sekä siihen sisältyvät dynaamiset vaikutussuhteet. Lindgrenin tutkimuksessa esimerkiksi verbien luokittelu erilaisten paradigmaattisten piirteiden perusteella määräytyviin taivutustyyppisiin edustaa WP-morfologiaa. Kriteerinä tässä luokittelussa on konkreettisten pintamuotojen pohjalta muodostuvien paradigmojen vastavuus; huomioon otetaan sekä suffiksi- että vartaloallomorfia (s. 50). WP-mallin avulla Lindgren tulkitsee myös yksittäiset, pelkästään pintamuotojen assosiaatioyhteyksien varassa elävät tapaukset. Tällaiset muodot eivät selity produktiivisen kieliopin mukaisesti, vaikka niillä onkin yhteys paradigman kautta taivutustyyppiinsä sekä taivutusmuotoonsa: jokin muoto voi olla esimerkiksi kahden muun kontaminaatio. Johtavana periaatteena yksityisten muotojen analyyseja rakentaessaan on Lindgren pitänyt yksinkertaisuutta. Tätä vaatii hänen mukaansa diakroninen selittävyys ja psykologinen todellisuus. Tämä ei suinkaan merkitse sitä, että analyyseista olisi tullut yksinkertaisia. Tekijä on kyllä tiedostanut lukijan ongelmat, ja hän pyrkii kaikin tavoin auttamaan tätä esittelemällä eri yhteyksissä analyyssien esitystapaa, taulukoiden rakennetta sekä käytettyjä symboleja ja lyhenteitä.

MORFOLOGINEN MALLI JA SEN SOVELLUS

Laajin jakso väitöskirjasta käsittää kveenimurteiden verbintaivutuksen esittelyn ja sen morfologisen analyysin. Vaikka suomen kielessä verbien taivutustyyppit eroavat selvästi toisistaan, ei yksiselitteistä taivutustyyppiluokitusta ole laadittavissa. Tyyppien määrä riippuu nimittäin siitä, miten hienojakoiset paradigmaattiset erot halutaan saada luokituksessa esiin. Esim. Nykysuomen sanakirja sisältää 45 verbien taivutustyyppiä, kun taas esim.

Karlssonin yleisteos (1983) suomen morfologiasta selviää 5 taivutustyyppillä. Tuorein taivutustyyppiluokitus löytyy Suomen kielen perussanakirjasta (I, 1990), jossa verbit on jaettu 25 taivutustyyppiin; tähän luokitukseen Lindgren ei teoksessaan viittaa. Lindgrenillä tyyppjä on laskujemme mukaan 23. Taivutustyyppiluokituksen lähtökohtana on peräpohjalaismurteiden keskusalueen murteiden systeemi (s. 50). Luokittelu on hierarkkinen siten, että ensin on erotettu seitsemän pääluokkaa, jotka eroavat taivutukseltaan eniten toisistaan. Päätyypeillä on puolestaan erilaisin kriteerein määräytyviä alatyyppejä. Taivutustyyppille on ominaista, että siihen kuuluvilla verbeillä on sama suffiksiallomorfi kussakin taivutusmuodossa sekä samanrakenteinen vartaloallomorfiin sarja, vartaloparadigma (s. 50). Taivutustyyppien luokittelussa keskeinen osuus on paradigmaattisilla piirteillä. Niistä tärkeimmät ovat vartalon tavuluku ja muu äännerakenne sekä eräät suffiksiallomorfit (preesensin yks. 3. persoonan *pi*, 1. infinitiivin *tA* sekä imperfektin *si*). Alajaotuksissa on lisäksi otettava huomioon erilaisia vartalossa tapahtuvia vaihteluja (esim. *t ~ s* -vaihtelu, astevaihtelu, geminaatio sekä nasaalin ja likvidan kestonvaihtelu¹). Merkille pantavaa on, että peräpohjalaisen murrealueen keskusalueella yhden taivutustyyppin muodostavat verbit saattavat Ruijan murteissa jakautua useisiin alatyyppeihin.

Taivutustyyppiluokituksessa tulee vastaan eräitä totutusta poikkeavia, jopa yllättäviäkin termejä. Lindgrenin termein *lyhyitä* ovat paitsi perinteisesti konsonanttivartaloiseksi nimetyt vartalot (*tul-*, *kysäs-*) myös sellaiset supistumaverbien, *itse-* ja *ne-*verbien historiallisesti konsonanttiin päättyvät vartalot, joissa vartalon loppukonsonantti on sulautunut suffikseihin, esim. *hala + ta*, *hala + thiin*, *hala + nu*, *punni + kkaa*. Tähän ratkaisuun sisältyy periaatteellinen kannanotto sen puolesta, että muodot ovat restrukturoiduneet eli morfeeminrajan paikka on siirtynyt. Supistumaverbien osalta näin on Karlssonin mukaan tapahtunut myös yleiskielessä, mistä on hänen mukaansa osoituksena *si*-loppuisten imperfektimuotojen leviäminen yli rajojen lastenkielessä ja ulkomaalaisten puhumassa suomessa (1983: 297). Lindgrenin mukaan restrukturoiduminen on edennyt peräpohjalaismurteissa vielä pidemmälle nasaaleissa ja likvidoissa tavattavan kestonvaihtelun sekä *tk*-yhtymän assimilaaation seurauksena (s. 60–61). Konsonanttivartaloisilla verbeillä on Ruijan murteissa myös toinen vartaloallomorfi, jota Lindgren nimittää *pitkäksi*, esimerkiksi *tule-*, *kysäse-*, *hallaa-*, *happane-*, *tappele-*, sekä vielä *ylipitkä* vartalo, jollainen Lindgrenin mukaan on esim. muodoissa *pesseevät*, *souttaavat*, mutta myös muodossa *mennee*. Viimeksi mainittu muoto sopii esimerkiksi myös Lindgrenin soveltamasta *rinnakkaisten tulkintojen periaatteesta*: ensimmäinen tulkinta on, että muoto segmentoidaan pitkä vartalo + V, toinen tapa on jäsentää muoto yhdeksi kokonaisuudeksi, jota nimitetään *ylipitkäksi* vartaloksi. Diakronisesti edellinen tulkinta edustaa vanhempaa kantaa, jälkimmäisessä muoto katsotaan rakenteelliseksi innovaatioksi, jollaiseksi sen paljastavat paitsi mainitut mon. 3. persoonan muodot myös sellaiset partisiipit kuin *juokseva*, *seissoova*. Uusi on myös Lindgrenin käyttämä termi *tasatavuiset* verbit. Nimensä mukaisesti termi tarkoittaa verbejä, joiden vartaloissa tavuluku pysyy koko paradigman samana. Lindgrenin luokituksessa tasatavuisiin verbeihin kuuluu sekä 2-tavuisia *a-*, *ä-* ja *e-*vartaloita (*vetää*,

¹ Osassa Tornion murteistoa alkuperäisten lyhyiden sekä geminaattanasaalien ja -likvidain kesto riippuu edellisen tavun pituudesta ja painosta. Pitkän pääpainollisen sekä painottoman tavun jäljessä on lyhyt konsonantti, muuten (siis lyhyen pääpainollisen sekä sivupainollisen tavun jäljessä) pitkä. Esimerkiksi *maala*, *meilä*, *kierän*, *käyny*, *myllylä*, *kasunu*, *huomena*; *tyttäreille*, *alempanna*, *pillaintunnu*, *haluamma*, *markkinoille*, *häki-löimny*. (Airila 1912: 164–177.)

huutaa, lähteä) että 3-tavuisia *a-* ja *ä-*vartaloita (*selittää, unohtaa*), ja lisäksi vielä 3-tavuisia *u-*vartaloita (*sekkaintua*). Taivutustyyppiluokituksessa yksi seitsemästä taivutustyyppistä (taivutustyyppi 3) on nimetty tasatavuisiksi verbeiksi, mutta tasatavuisuus esiintyy myös muissa taivutustyypeissä vartaloallomorfia luonnehtivana paradigmaattisena piirteenä; esimerkiksi taivutustyyppissä 2.3. imperatiivimuodon *aukastakkaa*-vartaloa ja taivutustyyppissä 6 muodon *punnittakka*-vartaloa nimitetään tasatavuisiksi. Näissä on kyse alkuperäisten konsonanttivartaloisten muotojen rinnalle syntyneistä *kirjoittaa*-tyypin mukaisista innovaatiosta. Tasatavuisuutta ei kuitenkaan mainita taivutustyypeistä laaditussa tiivistelmässä (s. 75), jossa vartaloiden nimitykset muuten on selitetty.

Outoutensa vuoksi termit lyhyt, pitkä ja ylipitkä vartalo sekä tasatavuisuus olisivat vaatineet perusteellisemmän ja selkeämmän luonnehdinnan kuin tutkimuksen sivuilla 50–51 on esitetty. Erityisesti termien suhde aiempien vartalotyyppiäotusten perusteisiin olisi ollut tarpeen. Teoksesta ei löydy myöskään perusteluja sille, miksi väittelijä on päätenyt juuri tähän määrään taivutustyyppiä. Perusteluna toimii siten itse asiassa koko laaja morfologinen analyysi, ne paradigmaattiset yhtäläisyydet ja erot, joita väittelijä on työssään käsitellyt. Kaikki merkittävät erot on varmaankin otettu taivutustyyppiluokituksessa huomioon, mutta silti tämä seikka olisi ansainnut enemmän periaatteellistakin pohdintaa.

Analyyssitaulukoissa on yleensä viisi saraketta, joissa kustakin muodosta ilmoitetaan seuraavat tiedot: taivutustyyppi numeroin, muototyyppi aakkoskirjaimella merkittynä, vartaloallomorfi, suffiksiallomorfi ja viimeiseksi IP-säännöt. Siten esimerkiksi Raisin murteen aktiivin 2. partisiippiä kuvaavassa taulukossa rivi

2.3. / b / pitkä / nnU / +

luonnehtii muotoa *halkasennu*, kun taas rivi

2.3. / d / tasatav. / nU / –

luonnehtii muotoa *aukastanu*. Näissä 2.3. viittaa taivutustyyppiin, joka on nimetty (A)(i)se-verbeiksi, b ja d viittaavat aineiston esittelyyn, jossa on Raisin murteesta kaikkiaan viisi erilaista muototyyppiä tästä vartalotyyppistä (mainittujen lisäksi *henkassu, henkastannu* ja *ratkasenu*), maininnat »pitkä» ja »tasatav.» ilmoittavat vartaloallomorfin asun, joka voi tässä taivutusmuodossa olla myös »lyhyt vahva», kuten muodossa *kerkiny*, tai »lyhyt heikko», kuten muodossa *pölännny*. Suffiksiallomorfeina voi akt. 2. partisiipissa olla mainittujen lisäksi myös CU, joka esiintyy esimerkiksi muodoissa *pessy* ja *tullu*. IP-sarakkeeseen on tässä muodossa merkitty vain nasaalin kestonvaihtelua kuvaavat plussat ja miinukset (sarakkeen merkintä N), mutta esimerkiksi Raisin murteen 1. infinitiiviä kuvaavassa taulukossa IP-sääntöjä on tarvittu paljon enemmän. Tulkinnat vaikuttavat enimmäkseen luontevilta ja täyttävät tekijän psykologiselle uskottavuudelle asettamat vaatimukset. Kun itse muotoja ei kuitenkaan ole merkitty taulukoihin näkyviin, vaatii niihin perehtyminen lukijalta melkoista ponnistelua. Olisikin toivottavaa, että taulukot tulisivat painettavassa versiossa tässä suhteessa havainnollisemmiksi. Parhaiten tämä nähdäksemme toteutuu, jos analysoitava muoto on näkyvissä taulukossa, mikä leventää kyllä taulukoita mutta lyhentää aineiston esittelyyn kuluva tilaa. Näytteeksi olemme liittäneet oheen yhden teoksen taulukoista (Taulukko 42. Aktiivin 2. partisiippi Pysyjoen murteessa), kuitenkin sillä tavoin täydennettynä, että jokaisen analyysirivin alkuun on sijoitettu kuvattava murmuoto.

Aktiivin 2. partisiippi Pyssyjoen murteessa

murremuoto	taivutus- tyyppi	vartalo	suffiksi	IP
				N, C
<i>syöny</i>	1.	perus	<i>nU</i>	+
<i>peussy, juossu, purru, kuullu</i>	2.1.1.-4.	lyhyt	<i>CU</i>	-
<i>tehny</i>	2.1.5.	lyhyt	<i>nU</i>	-
<i>voidelu, ajätellu ~ ajatellu</i>	2.2	lyhyt heikko	<i>CU</i>	+
<i>voidellu(t)</i>	2.2.1.	lyhyt heikko	<i>CU</i>	-
<i>voitelu</i>		lyhyt vahva.	<i>CU</i>	+
<i>auka(jssu</i>	2.3.	lyhyt	<i>CU</i>	0
<i>vetäny, lukenu</i>	3.1.	vahva	<i>nU</i>	+
<i>kirjottanu, ulettunu</i>	3.2.	vahva	<i>nnU</i>	-
<i>kirjottannu(t), sekkaantunu</i>		vahva	<i>nU</i>	+
<i>hakannu, kovonnu</i>	4.	lyhyt heikko	<i>nnU</i>	-
<i>hakānu, kovonu</i>		lyhyt heikko	<i>nU</i>	+
<i>putonu</i>	4.2.	lyhyt vahva	<i>nU</i>	+
<i>tarjenu</i>	5.	lyhyt heikko	<i>nnU</i>	-
<i>tarjenu</i>		lyhyt heikko	<i>nU</i>	+
<i>tarke(n)nu</i>		lyhyt vahva	<i>(n)nU</i>	-
<i>punninnu</i>	6.	lyhyt	<i>nnU</i>	-
<i>punninu</i>		lyhyt	<i>nU</i>	+
<i>punnittenu</i>		pitkä	<i>nU</i>	-
<i>haravoinu</i>	7.	lyhyt	<i>nU</i>	+
<i>haravoittenhet</i>		pitkä	monikkomuotoja	

Morfologista analyysiä ja erilaisia morfologisia muutosmekanismeja emme tässä voi ryhtyä tämän yksityiskohtaisemmin selostamaan, siksi mutkikkaita ja laajoja ne yksinkertaisimmillaankin ovat. Osoituksena siitä, miten suurta kveenimurteiden variaatio peräpohjalaismurteiden keskusmurteisiin verrattuna voi olla, viittaamme kuitenkin vielä yhteen yksittäiseen muotokategoriaan, nimittäin imperatiivin monikon 2. persoonaan. *Hakata*-tyyppisistä supistumaverbeistä (Lindgrenin luokituksessa taivutustyyppi 4.1.) käytetään peräpohjalaismurteiden keskusmurteissa mon. 2. persoonan imperatiivissa vain yhtä muotoa: *hakakkaa*. Se on myös morfologisesti täysin yksitulkintainen.

Kveenimurteissa varianttien määrä on moninkertainen. Eniten on vaihtelua Raisissa, jossa tästä verbityypistä on käytössä 6 erilaista mon. 2. persoonan imperatiivimuotoa: *hakakka, hommaaka, lissääkkä(ä), hakkaka, hakkakkaa, leppäkkä*. Näille voidaan lisäksi antaa 8 erilaista morfologista tulkintaa. Pyssyjoella on käytössä kolme erilaista varianttia: *hakakkaa, leppääkkä(ä), leppäkkä*, mutta ne ovat siinä määrin monitulkintaisia, että niille voidaan antaa yhteensä 7 erilaista morfologista tulkintaa. Yksinkertaisin tilanne on kveenimurteissa Annijoella. Siellä tavataan vain kaksi varianttia: *hakakkaa, hakkakaa*, ja kumpikin on morfologisesti yksitulkintainen.

Kun tarkasteltavia murteita on kolme, varianttien määrä kasvaa monissa muotoryhmissä valtavaksi. Tästä syystä erilaisia kokoavia katsauksia olisi erityisesti analyysijaksossa kaivannut enemmän.

KIELELLINEN MUUTOS JA SEN SELITTÄMINEN

Lindgrenin tutkimuksessa on koko ajan taustalla kveenialueiden monikielisyys ja sen vaikutus kielelliseen muutosnopeuteen. Kuten jo tässä arvioinnissakin on tullut esille, kieliyhteisön ja yksilön välinen vuorovaikutus on tällaisessa tilanteessa toinen kuin yksi-

▷

kielisessä ympäristössä: yhteisön taholta tuleva kontrolli on vähäisempää kuin yksikielisessä yhteisössä. Teoksen lopussa Lindgren esittää konkreettisen analyysinsä pohjalta myös yleisiä päätelmiä morfologisten muutosten luonteesta. Ruijan murteiden innovaatioille hän etsii paralleleja sekä muista peräpohjalaismurteista, erityisesti Jällivaaran murteesta, että muista suomen murteista. Näin päätelmät saavat yleisempääkin kantavuutta ja tulevat kytkeviksi laajempiin kielenmuutosta koskeviin kehyksiin.

Morfologian ja syntaksin rajavyöhykkeelle sijoittuva ilmiö on muodon funktion muuttuminen. Ruijan murteille tyypillisiä muutoksia tavataan muuallakin suomen murteissa: yksikkömuotoisen predikaatin käyttö monikon 3. persoonassa (*elläimet on*) on laaja yleis-suomalainen ilmiö, passiivi monikon 3. persoonassa (*net lennethin*) on puolestaan käytössä muuallakin peräpohjalaismurteissa, ja myönteistä imperatiivia monikon 2. persoonan kieltoimperatiivin ohessa (*älkkä hävekkä*) käytetään niin ikään muuallakin kaukana peräpohjalaismurteista.

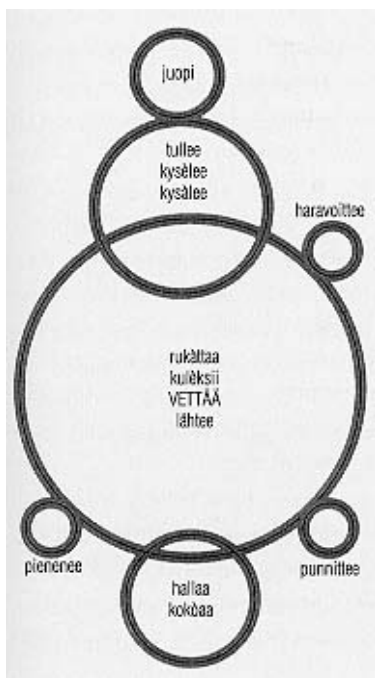
IA-diakroniaan kuuluvana morfologisena yksinkertaistumisena Lindgren mainitsee mm. lyhyen vartalon (= konsonanttivartalon) väistymisen pitkävartaloisten uudismuodosteiden tieltä (esim. *kuulea* : *ei kuuleta*, *tappelethin*, *tarkenea* : *tarkenethin*). Tässä on hänen mukaansa kyse suomen kielessä yleisimminkin vaikuttaneesta ja yhä jatkuvasta pitkäaikaisesta prosessista, jonka seurauksena konsonanttivartaloiset muodot ovat vähitellen väistyneet vokaalivartaloisten tieltä. Kveenimurteissa tämä prosessi on kuitenkin ollut nopeampi ja johtanut huomattavasti pitemmälle. Muutoksen toteutumishierarkiassa kuvastuu myös tutkittavien yhteisöjen kielisosiologinen tilanne: konsonanttivartaloisten muotojen väistyminen on kaikkein pisimmällä Raisin murteessa, missä joissakin muotoryhmissä vokaalivartaloiset innovaatiot ovat jo yksinomaistuneet, kun taas Pysyjoella ja Annijoella alkuperäiset konsonanttivartaloiset muodot ovat yhä muotoryhmittäin enemmistönä. Pyrkimyksenä vartaloallomorfian minimoimiseen voidaan nähdä myös erilaiset asteyleistyksset: Ruijan murteissa tavataan sekä vahva- että heikkoasteisia uudismuodosteita (*voitela* 'voidella', *kerkiny* 'kerinnyt', *putonu* 'pudonnut'; *veäkkää* 'vetäkää', *haje-kaa* 'hakekaa').

Suffikseissa tapahtuneista muutoksista monet ovat tuttuja muistakin suomen murteista. Supistumaverbien imperfektimuotojen restrukturoitumisesta on lähtenyt sellainen kehitys, että pelkkä *s* on tullut merkitsemään imperfektin tunnusta (*astus*, *istus*). Peräpohjalaisissa murteissa morfeemin rajan siirtyminen on tapahtunut monissa muissakin muodoissa, ja aiemmin fonologisehtoiset suffiksinvaihtelut ovat muuttuneet morfologisehtoisiksi. Ruijan murteissa kehitys on vienyt usein vielä pitemmälle, mihin ovat syynä erilaiset ääntenmuutokset. Esimerkiksi aktiivin 2. partisiipin muodoissa on morfinrajan siirtymisen kautta (*levä* + *nny*, *selittä* + *nny*) syntynyt *n*:llisen ja *nn*:llisen suffiksin vaihtelu, joka Kemin ja Kemijoen murteissa on taivutustyyppikohtainen, mutta nasaalien ja likvidain kestonvaihtelun takia osassa Tornion murteita fonologisehtoinen. Ruijan murteissa nämä vaihtelut limittyvät. Myös mon. 2. persoonan imperatiivin tunnusten jakauma *kAA*, *kkAA* on peräpohjalaismurteiden keskusalueella taivutustyyppikohtainen, mutta geminaatio ja *tk*:n assimilointuminen ovat aiheuttaneet uudelleenahmotuksia, niin että Raisin ja Pysyjoen murteissa tavataan suffiksien vaihtelua samoissakin vartalotyypeissä (L:llä »tapausryhmissä», s. 228, esim. *syökää*, *syökkää*, *ottaka*, *soutakka*).

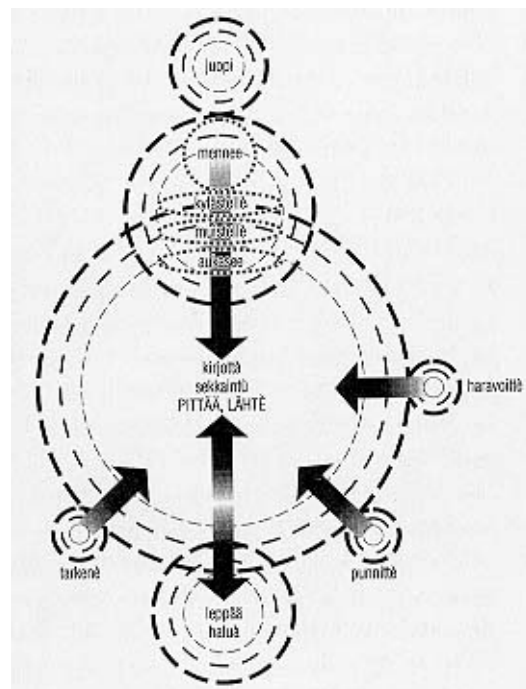
IP-diakronian yhteydessä tulee esille niin ikään monia kiintoisia kielenmuutosta koskevia yleisiä periaatteita. Aktiivin 2. partisiipin nasaalin kestonvaihtelu on siis Peräpohjo-

lan muissa osissa morfologisehtoinen (esim. *purru, maannu, revenny, vetäny, selittäny*), mutta osassa Tornion murteita tavuasemasta ja edellisen tavun pituudesta riippuva eli siis fonologisehtoinen (esim. *tullu*, mutta *nuolu, oppinu*, mutta *rukattannu*). Ruijan murteessa taas nämä vaihtelut limittyvät. Fonologisen vaihtelun morfologisoitumisesta voidaan mainita esimerkkinä geminaatio, jonka esiintymisehtoihin sisältyy myös morfologisesti määriteltäviä konteksteja. Synkronian ja diakronian limittyminen ja fonologian ja morfologian vuorovaikutus tulevatkin erityisen hyvin esille juuri eri-ikäisten ääntenmuutosten, astevaihtelun, geminaation sekä nasaalin ja likvidan kestopääntöjen toteutumisessa.

WP-diakronian osuus tulee selvimmän esiin taivutustyyppien keskinäisissä suhteissa tapahtuneissa muutoksissa. Lähtökohtana on keskusmurteiden melko staattinen järjestelmä, jossa eri taivutustyyppit ovat keskinäisistä vaikutusyhteyksistään huolimatta olleet paradigmaattisesti melko itsenäisiä. Kveenimurteissa taivutustyyppien suhteet ovat muuttuneet: taivutussuhteiltaan yksinkertaisin tasatavuisten verbien ryhmä on alkanut vetää muita taivutustyyppijä puoleensa. Parhaimmillaan tapahtumassa oleva verbien taivutustyyppikentän uudelleen jäsentyminen käy havainnollisesti ilmi Lindgrenin kuvioista. Koska nämä kuviot tietyssä määrin ilmentävät suomen kielen verbien taivutustyyppien keskinäisiä dynaamisia suhteita, ne kannattaa esittää tässäkin (Lindgren 1993: 239, kuvio 1; 240, kuvio 2).

Kuvio 1.

Kuvio 2.

IA-, IP- ja WP-diakroniaksi nimittämissään luvuissa Anna-Riitta Lindgren kokoaa laajan analyysijakson sisältämät yleiset kehitystendenssit ja kytkee vielä kerran Ruijan murteen verbintaivutusjärjestelmän peräpohjalaismurteiden keskusalueiden järjestelmään. ▷

Usein muutosten siemenet ovat olleet valmiina itse järjestelmässä, ja monikielisessä yhteisössä muutosten vauhti on kasvanut. Luvuissa joudutaan jossain määrin toistelemaan samoja asioita, mutta aina hiukan uudesta näkökulmasta, niin että muutosmekanismien tulkinnat monipuolistuvat ja saavat vielä lisää uskottavuutta. Esimerkiksi supistumaverbien imperfektiä käsitellään IA-diakronisena ilmiönä kappaleessa Uudet suffiksivaihtelut sekä IA-diakronisena prosessina kappaleissa Täydennysjakauman purkautuminen, Morfinrajan siirtyminen, Täydennysjakauman syntyminen ja Allomorfiin ekonomia.

Lindgrenin väitöskirja on erinomainen osoitus siitä, miten synkronia ja diakronia kielen elämässä limittyvät. Itse asiassa väitöskirjasta nähdään, että primaaria on diakronia. Synkronisessa kuvauksessa jatkuva liike joudutaan väkisin pysäyttämään aivan kuin valokuvassa. Tässä mielessä Lindgren on turhankin tiukasti pyrkinyt pitämään synkronian ja diakronian erossa toisistaan. Toinen Lindgrenin työn kannalta periaatteellinen seikka liittyy abduktion ja analogian suhteeseen ja osuuteen kielellisessä muutoksessa. Lindgren on tutkimuksessaan pitänyt keskeisenä kaksi- tai monitulkintaisten muotojen uudelleen hahmottamista (restrukturaatiota). Kielellisen muutoksen kannalta abduktio on kuitenkin yksilöllinen innovaatio, joka voi jäädä vaille seurauksia, jos se rajoittuu vain kaksi- ja monitulkintaisiin tapauksiin. Vasta sitten kun restrukturaatioon perustuva malli yleistyy muihinkin tapauksiin, kieliyhteisössä käytössä olevien muotojen rinnalle syntyy niiden kanssa kilpailevia uudismuodosteita. Tässä tapahtumassa on kuitenkin kyse analogiasta, ei enää abduktiosta. Abduktio voidaan näin nähdä analogiaan perustuvan kielellisen muutostapahtuman esivaiheena, josta on jo ajat sitten käytetty erilaisia termejä, esim. kansanlogiikka, katakreesi ('virhe'), restrukturaatio (jo de Saussure; ks. myös Savan 1980, Anttila 1993, Anttila ja Embleton 1995).

Useimmat Lindgrenin IP- ja IA-prosesseiksi luonnehtimista muutoksista voidaan käsitellä perinteiseen tapaan analogisiksi. Hyvä esimerkki on Lindgrenin *IP-säännön unohtumiseksi* nimittämä ilmiö. Tämähän voisi yhtä hyvin olla distribuution unohtumista, siis *IA-sääntöä*. Raisin ja Pyssyjoen imperfektin *syöi* ja konditionaalin *lyöis* selittyvät Lindgrenin mukaan IP-säännön putoamisella, joka oikaisee vanhan äännevuoksan jäljiltä monimutkaisen paradigman. Tässä on itse asiassa malliesimerkki analogiasta. On tunnettua, että oikaisu (tasoitus, Ausgleich, leveling) yhdellä vektorilla voi tuottaa sekaan muualla paradigmassa. Lindgren aivan oikein toteaa, että sellaiset uudismuodosteet kuin *söihin* ja *haravoittinu* osoittavat *i*-vartalon itsenäisyyttä yksikkönä. Näyttää siis siltä, että imperfekti *söi* laajensi alansa myös passiiviin (**söihin*), ennen kuin se itse joutui preesensin vaikutuksen alle. Niin ikään Lindgrenin IA-diakronisena prosessina käsittelemä *täydennysjakauman purkautuminen*, joka ilmenee esimerkiksi lyhyiden (= konsonantti-)vartaloiden väistymisenä ja vahva-asteisen vartalon yleistymisenä, on puhdasta perinteistä analogiaa. Keskeisinä lähtökohtina tässä kaikessa ovat vanhat tutut peruskäsitteet yksikköjen tasoitus ja yksikön alan laajennus.

Kun näissä kokoavissakin luvuissa joudutaan koko ajan kuljettamaan mukana kolmen Ruijan pitäjän murretta ja niiden valtavasti variaatiota sisältävää morfologiaa, tulee ajatelleeksi, olisivatko yleiset päätelmät syntyneet vähemmällä materiaalilla. Puhtaasti morfologiselta kannalta yksikin murre olisi riittänyt antamaan melko kattavan kuvan erilaisista muutosprosesseista, jos kohteena olisi ollut esim. Raisi tai Pyssyjoki. Esipuheessaan Anna-Riitta Lindgren perustelee kolmen pitäjän mukaanoton NAVF:n tutkimusohjelman

alue- ja vähemmistöpoliittisella luonteella, mikä on hyväksyttävää ja ymmärrettävää. Kun nyt kuitenkin on tehty yksityiskohtainen analyysi kolmen murteen muuttumisesta, itse muutosprosesseja olisi kannattanut vertailla enemmänkin. Loppupuolella vertaillaan kylä murteiden muuttumisnopeutta, mutta esimerkiksi sitä, miten paljon erilaista rinnakkaiskehitystä näissä muutoksissa voidaan havaita, olisi voinut käsitellä tarkemmin.

KVEENIALUEEN KIELISOSIOLOGINEN TILANNE

Yksityiskohtaisen morfologisen analyysin ja siihen perustuvan laajan synteesiosan jälkeen Lindgren palaa tutkimuksensa loppuluvuissa kielen muutoksen ja kielisosiologisten tekijöiden väliseen yhteyteen. Hän vertaa aluksi innovaatioiden määrää tutkituissa murteissa. Peräpohjalaismurteiden keskusalueet osoittautuvat hyvin vakaaiksi ja staattisiksi. Innovaatioita on vain muutama, ja niissäkin on useimmiten kyse yhdestä ja samasta ilmiöstä, yksikön 3. persoonassa tavattavan *pi*-suffiksin yleistymisestä alkuaan painollisen tavun jälkeisestä asemasta myös muihin asemiin.

Kveenimurteissa innovaatioita on kymmeniä. Innovaatioiden määrä vaihtelee kuitenkin murteittain. Selvästi eniten uudismuodosteita on Raisin murteessa, kun taas vähiten niitä on Annijoella. Pyssyjoen murre näyttää jäävän uudistumisherkkydeltään Raisin murteen ja Annijoen murteen väliin. Asia ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen. On ilmiöitä, joissa innovaatioiden määrä onkin Pyssyjoella suurempi kuin Raisissa. Esimerkiksi ylipitkään vartaloon pohjautuvien uudismuodosteiden määrä on Pyssyjoella suurempi kuin Raisissa. Ja taas esim. passiivin *t*:llisen suffiksin yleistyminen on Annijoella kaikkein pisimmällä (esim. *syöthän, ei syötä, purthan, voijelthan*). Jos kuitenkin väittelijän tapaan eri murteille annetaan muutosnopeutta osoittavia »vauhtipisteitä», jotka on laskettu innovaatioiden lukumäärän perusteella, niin Raisin murre on ylivoimainen voittaja (40 »vauhtipistettä»), toisena tulee Pyssyjoki (28 »vauhtipistettä») ja kolmanneksi jää Annijoki (21 »vauhtipistettä»).

Tutkittujen murteiden muuttumisnopeus näyttäisi korreloivan näiden kylien erilaiseen kielisosiologiseen historiaan ja nykyisyyteen. Raisissa suomea käyttävä yhteisö on määrällisesti selvästi pienempi kuin Pyssyjoella ja Annijoella. Siellä on perinteisesti suomea puhuttu suhteellisen paljon myös toisena tai kolmantena kielenä, joissakin tapauksissa suorastaan eräänlaisena *lingua francana*. Lisäksi Raisissa on norjalaistuminen alkanut aiemmin kuin Pyssyjoella tai Annijoella. Pyssyjoella on puolestaan ollut paljon suomea puhuvia saamelaisia, mutta siellä on norjalaistuminen alkanut viimeiseksi. Suomenkielisten määrä on siellä sitä paitsi edelleen suhteellisen suuri. Annijoella, jonka murre on morfologisesti konservatiivisinta, on suhteellisesti suurin suomenkielinen yhteisö, ja vastaavasti siellä on vähemmän saamelaisia ja norjalaisia kuin muissa tutkituissa kylissä. Myös puhujaryhmien ikärakenne on kylittäin hyvin erilainen, kuten tutkimukseen liittyvistä kyläprofiileista näkyy. Näyttäisi siis siltä, että Lindgrenin taustaoletus kielisosiologisten seikkojen vaikutuksesta morfologisten muutosten nopeuteen on saanut vahvaa empiiristä tukea. Olisi suorastaan toivonut, että nämä tutkimuksen viimeiset luvut olisivat olleet huomattavastikin laajempia. Toisaalta Lindgrenillä on tilaisuus myöhemmin palata näissä luvuissa käsittelemiinsä teemoihin, mm. normatiivisuuden ja yhteisöllisen kontrollin

▷

osuuteen kielellisissä muutoksissa. Kyläprofiilien yksityiskohtainen käsittely liittyy puolestaan kveeniprojektin kielisosiologiseen osioon, jota hän laatii yhdessä Marjut Aikion kanssa.

LOPUKSI

Lopuksi esitämme muutamia lisähuomioita väitöskirjan luettavuuteen liittyvistä seikoista. Näiden toivomme auttavan tekijää tutkimuksensa viimeistelyssä painokuntoon.

Anna-Riitta Lindgren on tehnyt suunnattoman työn aineiston hankkimisessa. Hän on halunnut vakuuttaa myös lukijan päätelmiensä pitävyydestä, ja tässä tarkoituksessa hän vyöryttää runsaasti materiaalia hänen ulottuvilleen. Hän pitää koko ajan erillään eri lähteiden tiedot, mikä mutkistaa esitystä tavattomasti. Tekstin luettavuutta olisi kuitenkin voinut monin kohdin parantaa, ja aineiston karsimisessa olisi voinut olla rohkeampi. Vaatii melkoisesti kärsivällisyyttä kahlata ensin lävitse pitkät esimerkkiluettelot ja sijoittaa sitten niistä näkyvät taivutustyyppit omaan kohtaansa taulukoissa. Painettuun versioon toivoisikin lisää kokoavia ja yleistäviä taulukoita, joista yhdellä silmäyksellä näkyisivät analyysin tulokset. Nyt lukija joutuu itse tekemään yhteenvedon taulukon ja kunkin muoto-ryhmän lopussa olevan yleiskatsauksen pohjalta. Tekijällä tuntuvat lukemattomat langat olevan tukevasti hyppysissään, mutta lukijalta tällaista voimainponnistusta on kohtuutonta odottaa, ja siksi varmasti moni hyvä päätelmä jää huomiotta.

Toinen kriittinen huomautus koskee itse esitystapaa ja kieltä. Olemme jo edellä viitanneet aineiston analyysisosan taulukoiden epähavainnollisuuteen. Myös tutkimuksen antoisimmat osat, erilaiset yhteenvedot ja tiivistelmät, on kirjoitettu paikoin niin abstraktilla ja koukeroisella tyylillä, että lukukokemus muodostuu varsin raskaaksi. Luettavuutta olisi tässä kohden voinut parantaa paitsi kieliasua hiomalla myös lisäämällä tekstiin runsaasti esimerkkejä ja sisäisiä viittauksia; aivan ensimmäisestä lukemastamme versiosta työ oli kyllä tässä suhteessa selvästi parantunut. Varsinkin jos painoversiosta jäävät pois pitkät esimerkkijaksot, aineiston lisääminen itse tekstiin on ensiarvoisen tärkeää.

Puuttuisimme myös eräisiin termikysymyksiin. Jo edellä olivat puheena termit tasata-
vuinen, lyhyt, pitkä ja ylipitkä vartalo. Tekstissä vilisevät terminluonteisina myös sellaiset nimitykset kuin *tapausryhmä*, *muoto-ryhmä*, *taivutusmuoto*, *taivutustyyppi*, *morfologinen tyyppi*, *muoto-opillinen tyyppi* tai *muototyyppi*, eikä näiden keskinäisestä työnjaosta voi aina olla aivan varma. Vaikka termejä teoksen alkupuolella selitetään (s. 28), niiden sisältö ei lukiessa aina avaudu, varsinkaan jos niiden yhteydessä ei mainita yhtään esimerkkiä.

Anna-Riitta Lindgrenin väitöskirjakäsikirjoituksesta edellä esittämämme kriittiset huomiot eivät kuitenkaan millään tavoin vähennä tutkimuksen arvoa ja merkitystä. On kulunut sata vuotta siitä, kun J. Qvigstad kävi tekemässä muistiinpanoja Raisin murteesta. Viimeisten sadan vuoden aikana lähes kaikki suomen murteet on tarkoin tutkittu, muuttamat jopa moneen kertaan. Kveenimurteet ovat sitä vastoin säilyneet miltei valkoisena läikkänä suomen murrekartalla. Tuskin kukaan olisi voinut arvata, että tämän aukon täyttäminen muodostuu Raisiin etelästä 25 vuotta sitten matkanneen Anna-Riitta Lindgrenin elämäntehtäväksi. Hänen sitkeytensä ja peräänantamattomuutensa ansiota on, että valmiina

on väitöskirja, jolla tulee olemaan kestävä arvo suomen kielen tutkimuksen alalla. Samalla tämä väitöskirjatyö on kaunis kunnianosoitus niille nyt jo suurelta osin edesmenneille kveeneille, jotka näillä äärimmäisillä rannoilla ovat säilyttäneet isiensä ja äitiensä kielen. Toivottavasti Anna-Riitta Lindgrenillä riittää vielä tarmoa saattaa tutkimuksensa painokuntoon ja siten laajemmankin lukijakunnan ulottuville.

Osallistuminen Anna-Riitta Lindgrenin väitöskirjan tarkastukseen satumaisen kauniissa Tromssan vuonokaupungissa oli meille väitöskirjakomiteaan kuuluneille unohtumaton elämys. Norjalaiseen väittelykäytäntöön kuuluu paitsi varsinainen väitöstilaisuus, jossa vastaväittäjiä on kaksi, väittelijän edellisenä päivänä pitämät kaksi koeluentoa, joista toisen aiheen määrää väitöskirjakomitea, toisen väittelijä valitsee itse. Eksotiikkaa tilaisuuksiin toi monikansallisuus ja -kielisyys: Anna-Riitta Lindgren esitti toisen koeluentonsa suomeksi (*Morfologiset mallit kveenimurteiden verbintaivutuksen kuvaamisessa*), toisen ruotsiksi (*Om minoritetsspråkets situation på Nordkalotten idag*), vastasi norjaksi vasta-
väittäjilleen, englantia puhuneelle Raimo Anttilalle ja ruotsia puhuneelle Heikki Paunonelle. Iltajuhlassa puhuivat omaiset ja ystävät saamea, suomea, norjaa tai ruotsia, monien juhlijoiden puvuissa hehkuivat saamelaisvärät. ■

Kirjoittajien osoitteet:

*University of California, Department of Linguistics, 405 Hilgard Avenue,
CA 90024 Los Angeles (Anttila), Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33),
00014 Helsingin yliopisto (Juusela), Tampereen yliopisto, Suomen kielen ja yleisen
kielitieteen laitos, Pyynikintie 2, 33200 Tampere (Paunonen)*

LÄHTEET

- AIKIO, MARJUT 1986: Some issues in the study of language shift in the Northern Calotte. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 7 s. 361–378.
- 1988a: Kveenit ja kielellinen kulttuuripluralismi Ruijassa 100 vuotta sitten. – *Kotiseutu* 3 s. 94–101.
- 1988b: Om to minoritetsspråk og flerspråkighetsprofiler i Nord-Scandinavia. Tredje nordiska symposiet om Nordskandinaviens historia och kultur. – *Kyösti Julku (toim.), Nordkalotten i en skiftande värld* s. 132–163. *Studia Historica Septentrionalia* 14:2. Rovaniemi.
- AIRILA, MARTTI 1912: Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. Helsinki.
- ANDERSEN, HENNING 1973: Abductive and deductive change. – *Language* 49 s. 765–793.
- ANDREASSEN, IRENE 1989: Ordtilfang i kvenske fiskerihushold. En etnolingvistisk-dialektologisk analyse fra Vestre Jakobselv/Annijoki, Varanger. Hovedoppgave. Universitetet i Tromsø.
- ANTTILA, RAIMO 1993: Change and metatheory at the beginning of the 1990s: the primacy of history. – Charles Jones (toim.), *Historical linguistics: problems and perspectives* s. 43–73. Longman, Lontoo.
- ANTTILA, RAIMO – EMBLETON, SHEILA 1995: The iconic index: from sound change to rhy-

▷

- ing slang. – Raffaele Simone (toim.), *Iconity in language* s. 87–118. Amsterdam. [Aikaisempi suppeampi versio *Diachronica* 6 s. 155–180, 1989.]
- JUUSELA, KAISU 1989: Törmäysmurteen variaatiosta: jälkitavun *i*-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa. SKST 496. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KARLSSON, FRED 1983: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. WSOY, Juva.
- KUIRI, KAIJA 1980: Kielellisten muutosten universaali luokittelu. – *Virittäjä* 84 s. 57–63.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 1984: What can we do when language is dying? – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 5: 3 & 4.
- 1993: Miten muodot muuttuvat: Ruijan murteiden verbintaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä. Painamaton väitöskirja. Tromssan yliopisto, Tromssa.
- 1994: Muuttuvaa muoto-oppia. – *Nordlyd* 20 s. 73–85. Tromsø University working papers of language & linguistics. Tromsø.
- 1995 (painossa): The connecting between linguistic variation and the historical sociology of multilingualism in Kven communities in Northern Norway. – Ernst Håkon Jahr (toim.), *Papers presented at twelfth international Tromsø symposium on language 1994. Trends in Linguistics, Studies and Monographs*. Mouton de Gruyter.
- Nykysuomen sanakirja I. SKS & WSOY. 1951.
- PAUNONEN, HEIKKI 1974: Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I. SKST 317. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1988: De finska dialekterna på Nordkalotten och deras förhållande till de andra finska dialekterna. – Kyösti Julku (toim.), *Nordkalotten i en skiftande värld. Studia Historica Septentrionalia* 14:2. Rovaniemi.
- 1991: Till en ny indelning av de finska dialekterna. – *Fenno-ugrica suecana* 10 s. 75–95.
- RAPOLA, MARTTI 1939: Äännehistoriallinen esimerkkikokoelma Jyykeän murteesta. – *Virittäjä* 43 s. 473–491.
- SAVAN, DAVID 1980: Abduction and semiotics. – Irmengard Rauch & Gerald F. Carr (toim.), *The signifying animal* s. 252–262. Indiana University Press, Bloomington, Ind.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja. Ensimmäinen osa. A–K. Julk. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Valtion painatuskeskus, Helsinki. 1990.